

VIDAUS REIKALŲ
MINISTERIJA

Prekyba žmonėmis ir jos prevencija

Mokymams skirta medžiaga

Šis leidinys buvo parengtas kaip pagalbinė priemonė savivaldybių lygmeniu dirbantiems policijos pareigūnams (bendruomenės pareigūnams) socialiniams darbuotojams, vaiko teisių apsaugos specialistams ir kitiems specialistams, kuriems gali tekti bendrauti su nuo prekybos žmonėmis nukentėjusiu asmeniu, siekiant pateikti apibendrintą informaciją apie prekybos žmonėmis užkardymą.

Leidinyje pateikiama informacija apie prekybos žmonėmis sąvokas ir požymius, prevenciją, nusikaltimų aukų nustatymą, jų pažeidžiamumą, bendravimą su tokiomis aukomis bei joms pagalbą.

Mokymų medžiagą parengė Lietuvos policijos mokyklos Policijos veiklos skyriaus viršininko pavaduotojas, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Policijos veiklos katedros lektorius Vilius Velička

Šis leidinys buvo parengtas ir išleistas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos užsakymu

2018

Prekyba žmonėmis – tai suaugusiųjų ir vaikų pirkimas, pardavimas ir išnaudojimas. Tai – neigiamą poveikį asmenims, visuomenei ir ekonomikai darantis reiškinys. Prekiautojai žmonėmis naudojami žmonių pažeidžiamumu, kurį gali didinti tokie veiksniai kaip skurdas, diskriminacija, lyčių nelygybė, smurtas prieš moteris, ribotos galimybės gauti išsilavinimą ir kiti veiksniai.

Prekyba žmonėmis – tai nusikaltimas, kurį skatina paklausa ir pelnas. Tiek teisėtoje, tiek neteisėtoje ekonomikoje šis pelnas lemia tai, kad susidaro pasiūlos ir paklausos sąveika, kurią būtina nutraukti, norint šį reiškinį panaikinti.

Išnaudojimo formų tendencijos

Prekyba žmonėmis – tai socialinis reiškinys, kuris gali būti įvairių formų. Jis kinta laikui bėgant ir paprastai priklauso nuo paklausos bei prekiautojų žmonių išradingumo. Kovos su prekyba žmonėmis formų sąrašas nėra baigtinis, todėl jį gali papildyti naujos

išnaudojimo formos, kurioms taikoma prekybos žmonėmis apibrėžtis¹.

Išnaudojimo formos

Šiandien pasaulyje egzistuoja daugybė prekybos žmonėmis formų. Jos nuolat kinta, atsiranda vis naujų būdų ir priemonių, prisidedančių prie žmonių išnaudojimo pačiais įvairiausiai tikslais. **Prekyba žmonėmis gali būti:**

- Seksualinis išnaudojimas
- Vergiškas (priverstinis) darbas
- Išnaudojimas nusikaltimų vykdymui
- Prekyba organais
- Priverstinės (fiktyvios priverstinės) santuokos
- Elgetavimas
- Vaikų pornografija
- Moterų išnaudojimas surogatinei motinystei
- Prekyba vaikais ir mažais vaikais įvaikinimo tikslais
- Vaikų išnaudojimas kariuomenėse ir kt.

¹ Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. 2016 m. kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, parengta pagal Direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 str. reikalavimus. Briuselis, 2016 05 19 COM(2016) 267 final

Seksualinis išnaudojimas – viena labiausiai paplitusių prekybos žmonėmis formų. Tai asmens išnaudojimas seksualinių paslaugų teikimui:

✓ Išnaudojimas prostitucijai. Tai asmens vertimas teikti seksualines paslaugas už atlygį, kurį visą ar jo dalį pasisavina išnaudojantis asmuo, arba kitokiems išnaudojančio asmens interesams patenkinti. Šiuo atveju atlygis gali būti tiek piniginis, tiek kitoks materialinis, pvz., mainais į narkotines medžiagas ir pan.

✓ Išnaudojimas pornografijai. Tai asmens panaudojimas gaminant ar platinant pornografinio turinio dalykus, kuriuose atvirai ir detaliai rodomas tikras ar suvaidintas lytinis aktas, lytiniai organai, tuštinimasis, masturbacija arba lytiniai iškrypimai (pedofilija, sadizmas, mazochizmas, zoofilija, nekrofilija ir kt.), ir tai yra pagrindinis to dalyko tikslas, siekiant iš to gauti pajamų ar kitokios naudos.

✓ Išnaudojimas kitoms seksualinio išnaudojimo formoms. Tai bet koks seksualinis veiksmas, kurio pagrindu yra duodamas arba priimamas atlygis, kurį visą ar jo dalį pasisavina išnaudojantis asmuo (pvz., seksualinės paslaugos internetu), arba prekybos žmonėmis auka šiuos veiksmus atlieka kitokiems išnaudojančio asmens interesams patenkinti.

Dažnai, tačiau tikrai ne visada, prekeivių taikiniu tampa socialiai pažeidžiami asmenys. Jiems yra pažadamas

lengvas darbas užsienyje, kartais – ir jų šalyje. Dalis į prekybos žmonėmis tinklą patenkančių asmenų jame atsiduria šantažo, prievartos keliu. Jiems nuolat grasinama, naudojamas fizinis smurtas, įvairios manipuliacinės priemonės, padedančios ne tik įtraukti, bet ir išlaikyti asmenis šiame versle. Šiandien seksualinių paslaugų sektorius, kuriame yra priverstos dirbti aukos, yra labai platus. Tai pornografijos ir prostitucijos tinklai, nelegalūs viešnamiai ir striptizo klubai, įvairių sričių “palydovų” paslaugos, internetiniai pažinčių portalai. Prekeivių aukomis dažnai tampa vaikai ir nepilnamečiai, kurie yra įtraukiami į visas anksčiau minėtas sritis.²

Vergiškas darbas – asmens išnaudojimas darbo tikslais³. Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugų teikimui, tai asmens vertimas atlikti bet kokią darbą ar paslaugas, kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia. Šiuo atveju kvalifikavimui reikšmės neturi, ar asmeniui už tokį darbą bus mokama, ar šis darbas legalus, ar ne. Darbo bei paslaugų pobūdis taip pat gali būti įvairus – tiek fizinis, tiek protinis. Pažymėtina, kad darbdavio reikalavimas

² <http://prekybazmonemis.lt>

³ N. Ollus, A. Jokinen, M. Joutsen. Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labor trafficking. 2013

atlikti legaliai pavestą darbą ar paslaugas kokybiškai ir darbuotojo baudimas įstatymuose numatytais drausminėmis nuobaudomis nelaikomas priverstiniu darbu. Išnaudojimas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, tai išnaudojimas sukeltant prekybos žmonėmis aukai emocišes, dvasines ir fizines kančias, nesuteikiant galimybės patenkinti žmogaus būtinųjų poreikių (normalaus miego, poilsio, maitinimosi, gamtinių reikalų atlikimo, laisvalaikio po darbo valandų, bendravimo su šeima bei artimaisiais ir pan.), taip pat vertimas dirbti nepriimtiniomis, nežmoniškoms sąlygomis – dideliame karštyje ar šaltyje be atitinkamos aprangos, radioaktyvioje ar nuodingoje aplinkoje be tinkamų apsaugos priemonių, žeminant žmogaus garbę ir orumą. Pastaruoju metu prekybos žmonėmis išnaudojimo darbe tikslais aukų skaičius didėja⁴. Žmonės, susidomėję potencialiai lengvu ir gerai apmokamu darbu Lietuvoje ar užsienyje, dažnai patenka į prekybos žmonėmis tinklus. Prievartos ar apgaulės būdu asmenys atsiduria labai įvairiuose darbo sektoriuose, kuriuose yra priversti dirbti vergiškomis sąlygomis. Dažnai jiems vis žadamas, tačiau niekada

4 Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. 2016 m. kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, parengta pagal Direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 str. reikalavimus. Briuselis, 2016 05 19 COM(2016) 267 final

nesumokamas atlyginimas, jie gyvena atokiose, sunkiai pasiekiamose vietose, iš kurių savarankiškai ištrūkti yra labai sunku. Be to, vergiškomis sąlygomis dirbantys žmonės dažnai nemoka vietinės kalbos, todėl jiems yra sudėtinga prašyti pagalbos. Dažniausiai jie dirba be jokių darbo sutarčių, neterminuotas darbo valandas, neturi jokių socialinių garantijų, yra priversti gyventi itin sudėtingomis sąlygomis. Norint juos išlaikyti darbo vietose yra grasinama, priverstinai pasirašomi fiktyvūs darbo kontraktai, apribojamas bendravimas su artimaisiais ar kitais visuomenės nariais. Vergiško darbo atvejai dažnai sutinkami žemės ūkio, statybų, žuvininkystės, paslaugų sektoriuose, tačiau tokia žmonių išnaudojimo forma egzistuoja ir daugelyje kitų sričių. Vergovė namų ūkyje yra itin sunkiai nustatoma prekybos žmonėmis išnaudojimo darbe tikslais forma. Dažniausiai jos aukos būna moterys ir mergaitės. Kadangi aukos būna išnaudojamos asmeniniame ūkyje, jos dažnai būna izoliuotos ir turi mažai arba jokių galimybių pranešti apie išnaudojimą arba nuo jo pabėgti. Pažadant lengvą būdą greitai ir lengvai užsidirbti daug pinigų arba pasitelkiant įvairius grasinimų būdus į vergiško darbo tinklą gali būti įtraukti tiek vyrai, tiek moterys, tiek vaikai⁵.

5 <http://prekybazmonemis.lt>

Išnaudojimas nusikaltimams – tai priverstinis žmonių įtraukimas į nusikalstamų veiklų vykdymą. Apgaulės, pažadų, o kartais prievartos ar šantažo būdu asmenys yra priverčiami vykdyti pačius įvairiausių nusikaltimus, tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Tai asmens vertimas užsiimti kišenvagystėmis, vagystėmis, prekyba narkotikais ir kita nusikalstama veika, už kurią taikomos sankcijos ir kuri susijusi su finansiniu išnaudojančių asmenų pasipelnymu. Dažnai į jas yra įtraukiamas jaunimas ir net mažamečiai vaikai. Taip pat asmenys išėję iš įkalinimo įstaigų, neturintys jokių socialinių ryšių ar artimųjų. Tiesiogiai prisidedami prie nusikaltimų vykdymo, jie yra įbauginami bei šantažuojami ir taip patys pradeda jaustis nusikalstamo pasaulio dalimi. Todėl ne tik teisėsaugos pareigūnams ar visuomenei, bet ir jiems patiems suvokti, kad jie yra tapę prekybos žmonėmis aukomis, yra labai sudėtinga. Dažnai būtent į šią prekybos žmonėmis sritį yra įtraukiami vaikai ir nepilnamečiai asmenys. Daugelyje šalių jie yra nepakaltinami, jiems negresia jokia baudžiamoji atsakomybė, todėl juos išnaudoti įvairiems nusikaltimams atlikti yra gerokai paprasčiau. Dažnai į nusikaltimų vykdymą yra įtraukiami vaikai iš socialinės rizikos šeimų, vaikų globos namų⁶.

⁶ <http://prekybazmonemis.lt>

Prekyba organais – tai nelegalūs žmonių organų ar jų dalių (audinio, ląstelės) išėmimai. Tai prekyba žmonėmis organų, audinio, ląstelės išėmimo tikslu, pažeidžiant prekybos žmonėmis aukos orumą ir fizinį neliečiamumą. Šiuo atveju nusikaltimu bus laikomi ir tokie veiksmai, kai prekybos žmonėmis aukos organas, audinys ar ląstelė paimami prekybos žmonėmis aukos sutikimu, bet šis sutikimas išgautas panaudojant bent vieną asmens valią palenkiantį būdą. Organų prekeiviai dažniausiai naudoja kelis skirtingus būdus, siekdami prisivilioti žmones. Asmenys gali būti priversti atiduoti savo organus ar jų dalis (pvz. už skolas) arba tai gali būti iš jų išviliota apgaulės būdu. Antras būdas – tai asmens sutikimo organų pardavimui gavimas, už tai pažadant nemenką atlygį, tačiau vėliau jo nesumokant ar sumokant žymiai mažesnę, nei sutarta, sumą. Trečiuoju atveju, pažeidžiami asmenys gali būti gydomi nuo realių arba net neesamų ligų ir jiems nežinant jų organai yra pasisavinami organų prekeivių. Pagrindiniai organai, kuriuos siekia gauti suinteresuotos grupuotės, yra kepenys, plaučiai ir inkstai, tačiau svarbu pažymėti, kad bet kuris žmogaus organas, kuris gali būti pašalintas iš kūno ir panaudotas, gali tapti prekeivių žmonėmis taikiniu.

Priverstinė santuoka – tai asmens išnaudojimas santuokos sudarymui, siekiant socialinių ar finansinių

garantijų užtikrinimo. Tai prekybos žmonėmis aukos vertimas sudaryti santuoką, kuriai trūksta vieno ar abiejų asmenų laisvo ir visiško sutikimo, išnaudojimo tikslu. Vis daugiau Europos Sąjungos valstybių praneša apie priverstines santuokas ir fiktyvias išnaudojančias santuokas, susijusias su prekyba žmonėmis⁷. Tai, kad fiktyvios santuokos vis dažniau pripažįstamos prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo forma, patvirtina ir faktas, kad Europolas išleido Išankstinio įspėjimo pranešimą (2014 m.), kuriame pažymima, kad padaugėjo atvejų, kai santuokos iš išskaičiavimo susiejamos su prekyba žmonėmis⁸. Pasitelkiant prievartą ir šantažą, sukuriant iliuziją apie laimingą šeimyninį gyvenimą, pažadant dideles pinigų sumas žmonės yra priverčiami sudaryti santuoką su užsienio šalių piliečiais⁹. Tačiau dažniausiai

7 Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. 2016 m. kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, parengta pagal Direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 str. reikalavimus. Briuselis, 2016 05 19 COM(2016) 267 final

8 M. Viuhko, A. Lietonen, A. Jokinen. Ilgai ir laimingai? Nuo fiktyvių santuokų iki prekybos žmonėmis. Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras.

9 K. Žibas. Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje. 2016, R. Augustienė. Kova prieš prekybą žmonėmis: TMO atsakas pasaulyje ir veikla Lietuvoje. Vilnius, 2014

sutartas užmokestis yra nesumokamas, arba sumokama gerokai mažesnė pinigų suma, o pažadėta meilė ir laimingas gyvenimas virsta nuolatinio smurto ir patyčiomis be galimybės ištrūkti. Neretais atvejais asmenys santuokos tikslais to patys nežinodami, yra išvežami į užsienį, iš jų atimami visi asmens dokumentai, jie yra priversti gyventi nuolatinio smurto ir psichologinio išnaudojimo sąlygomis. Be to, asmenys, kurie susidomi potencialiai lengvu uždarbiu ir savo noru sutinka sudaryti santuoką dėl anksčiau minėtų priežasčių, dažnai nesupranta, kad net ir tokiu atveju jie vykdo nusikaltimą, už kurį jiems gresia baudžiamoji atsakomybė¹⁰.

Išnaudojimas elgetavimui. Tai asmens vertimas prašyti išmaldos viešose vietose ar rinkti aukas kitokia forma, kai visos surinktos lėšos ar jų dalis yra pasisavinamos išnaudojančio asmens.

Išnaudojimas surogatinei motinystei. Tai moters vertimas pastoti natūralaus ar dirbtinio apvaisinimo būdu, išnešioti kūdikį ir jį pagimdyti, atsisakant visų motinystės teisių į jį.

Neteisėtas įvaikinimas. Kai fizinis asmuo siekia įvaikinti, taip pat kai fizinis ar juridinis asmuo siekia perduoti arba kitaip perduoti vaiką įvaikinimo tikslu, pažeisdamas įstatymus, kuriuose reglamentuojamas

¹⁰ <http://prekybazmonemis.lt>

įvaikinimas, bet nebūtinai siekdamas finansinės ar kitokios naudos.

Lietuvoje **baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis** ar su ja susijusiomis veiklomis yra numatyta šiuose Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso straipsniuose (toliau BK):

- BK 147 „Prekyba žmonėmis“
- BK 147¹ Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms
- BK 147² Naudojimasis asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis
- BK 157 Vaiko pirkimas arba pardavimas

BK 147 ar 157 straipsniuose numatytų išnaudojimo formų sąrašas nėra baigtinis, todėl baudžiamoji atsakomybė galima už bet kokios kitokios formos išnaudojimą, susijusį su asmens pardavimu ir pirkimu bei prievarta (pvz., asmens išnaudojimas neteisėtiems moksliniams eksperimentams, kovoms be taisyklių ir pan.).

Sąvokos ir apibrėžimai

Apgaulė – sąmoningas melagingų, tikrovės neatitinkančių žinių apie tam tikras aplinkybes ir faktus

(būsimą darbo pobūdį ar veiklą, gyvenimo sąlygas, atlyginimą už darbą ir pan.) pranešimas arba jų nuslėpimas ar nutylėjimas, kai tokių duomenų paskelbimas galėtų turėti esminės reikšmės prekybos žmonėmis aukos apsisprendimui.

Išnaudojimas – kitų asmenų panaudojimas, siekiant gauti naudos iš jų prostitucijos, pornografijos ar kitokių seksualinio išnaudojimo formų, priverstinio darbo ar paslaugų, įskaitant elgetavimą, vergiją ar į vergiją panašią praktiką, priverstinę tarnystę, panaudojimą įtraukiant į nusikalstamą veiką, arba organų, audinio ar ląstelės išėmimą arba fiktyvioms santuokoms bei kitoms išnaudojimo formoms.

Mažametis – asmuo, neturintis 14 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymuose numatyta kitaip.

Nepilnametis – asmuo nuo 14 iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymuose numatyta kitaip.

Nežmoniškos darbo sąlygos – sąlygos, kurios išnaudojamam asmeniui sukelia fizinės ar dvasinės kančias, žemina jo orumą, taip pat ypatingai skiriasi užmokestis ar kitos darbo sąlygos, ypač darančios įtaką darbuotojo sveikatai ir saugai, palyginti su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis.

Nukentėjusysis nuo prekybos žmonėmis – ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar

teismo nutartimi nukentėjusiuoju pripažintas fizinis asmuo, kuriam prekybos žmonėmis nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos.

Pasinaudojimas priklausomumu – specifinis prekybos žmonėmis aukos valios palenkimo būdas, kai jai tiesiogiai arba užuominomis leidžiama suprasti, kad norėdama išvengti tam tikrų nemalonumų ji privalo paklusti kaltininko, nuo kurio priklauso, valiai, taip pat grasinimas panaudoti teisinės priemonės ar jų panaudojimas, kai prieš prekybos žmonėmis auką panaudojamos ar grasinama panaudoti administracines, civilines, baudžiamąsias ar kitas įstatymuose nurodytas priemonės, bet kokiu būdu ar bet kokiam tikslui, kuriam toks įstatymas nėra sukurtas, siekiant įbauginti prekybos žmonėmis auką, kad ši atliktų tam tikrus veiksmus arba susilaikytų nuo tam tikrų veiksmų (pvz., grasinimas pranešti apie prekybos žmonėmis aukos nelegalų buvimą šalyje ar bauginimas pranešti policijai, apibūdinant prekybos žmonėmis auką kaip nusikaltėlį ir pan.).

Pažeidžiamumas – padėtis, kai asmuo neturi kito priimtino pasirinkimo, todėl priima prekeivio žmonėmis sąlygas. Pažeidžiamumą apibūdina vienas ar keli tokios padėties požymiai:

1. sunki materialinė padėtis;
2. mažametystė ar nepilnametystė;

3. jaunystė (pagal Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme pateiktą „jauno žmogaus“ sąvoką, jaunas žmogus – tai asmuo iki 29 metų);

4. įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai;

5. menkas išsilavinimas;

6. socialinių įgūdžių stoka;

7. įvairios priklausomybės (pvz., narkotikams, alkoholiui);

8. buvimas šalyje nelegaliai ir kt.

Prekyba žmonėmis – žmogaus pirkimas, pardavimas, kitoks įgijimas ar perleidimas, verbavimas, gabenimas ar laikymas nelaisvėje, kai šios alternatyvios veikos padaromos panaudojant bent vieną alternatyvių nukentėjusio asmens valią palenkiančių būdų, t. y. fizinį smurtą, grasinimus, kitaip atimant galimybę priešintis, naudojantis nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, panaudojant apgaulę, priimant ar sumokant pinigų, gaunant ar suteikiant kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, ir jeigu kaltininkas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo, nesvarbu, ar jis sutiko, būtų išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai ar kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą,

nusikalstamai veikai daryti, neteisėtam įvaikinimui ar turint tikslą paimti nukentėjusio asmens organą, audinį ar ląstelę arba kitiems išnaudojimo tikslams.

Prekybos žmonėmis auka – fizinis asmuo, kurio atžvilgiu buvo padaryta prekybos žmonėmis nusikalstama veika, neatsižvelgiant į šio asmens norą būti pripažintam nukentėjusiuoju ar tokio pripažinimo momentą.

Priklausomumas – padėtis, kai prekybos žmonėmis aukos gerovė (padėtis) priklauso nuo kito žmogaus, kuris turi tam tikrą pranašumą, valdžią jos atžvilgiu, valios. Galima išskirti šeimyninį, materialinį, tarnybinį ir kitokį priklausomumą (pvz., priklausymą sektai, tam tikrai etninei grupei ir t. t.).

Priverstinis darbas – bet koks darbas, paslaugos, įskaitant priverstinį elgetavimą, kurį prekybos žmonėmis auka verčiama dirbti prieš jos valią, t. y. panaudojant fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimant galimybę priešintis, arba pasinaudojant nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudojant apgaulę, arba priimant ar sumokant pinigus, arba gaunant ar suteikiant kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį. Priverstiniu darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, įstatyme

reglamentuojamas nuteistųjų darbas, piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnis), taip pat veika, kai asmuo verčiamas dirbti pagal darbo sutartį ir sutartyje numatytas sąlygas arba pagal užimamas pareigas priklausantį darbą, kurio asmuo dirbti nenori.

Priverstinis elgetavimas – priverstinio darbo arba paslaugų forma, kai prekybos žmonėmis auka prieš jos valią verčiama prašyti išmaldos, o jos gautos lėšos (arba kitokia nauda) ar jų dalis pasisavinama išnaudotojo, taip pat bet koks vaiko panaudojimas prašyti išmaldos, pasisavinant jo gautas lėšas (arba kitokią naudą) ar jų dalį.

Vaikas – asmuo, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymuose numatyta kitaip.

Vaiko pirkimas arba pardavimas – bet koks vaiko pirkimas arba pardavimas, kitoks įgijimas ar perleidimas, siūlymas pirkti, kitaip įgyti, verbavimas, gabenimas ar laikymas nelaisvėje, kai šios alternatyvios veikos padaromos kaltininkui žinant ar siekiant, kad neatsižvelgiant į vaiko, mažamečio sutikimą jis būtų neteisėtai įvaikintas, išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis, prostitucijai, pornografijai, kitoms seksualinio išnaudojimo formoms, priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą, išnaudojimą nusikalstamai veikai daryti, paimti nukentėjusiojo asmens

organą, audinį ar ląstelę arba kitiems išnaudojimo tikslams.

Verbavimas – kito asmens lenkimas (įtikinėjimas, pažadai, siūlymai, apgaulė ir kitokie aktyvūs veiksmai) atlikti veiksmus (duoti sutikimą, pasirašyti sutartį, vykti į užsienį ir t. t.), kuriais siekiama palenkti jo valią ir jį įgyti savo ar kito asmens kontrolėn, kas leis vėliau tą žmogų išnaudoti. Asmuo gali būti verbuojamas slepiant arba neslepiant fakto, kad jis bus išnaudojamas.

Vergija – toks prekybos žmonėmis aukos statusas ar būseną, kai kitas asmuo juo visiškai ar iš dalies naudojasi kaip savo nuosavybe, t. y. prekybos žmonėmis aukos kontroliavimas, įtakos jai darymas, tam tikros valdžios panaudojimas tokiu būdu, koku toks valdymas būtų nukreiptas į daiktą. Vergija pripažįstamas toks asmens kontroliavimas, kai labai reikšmingai suvaržoma asmens laisvė ar veiksmų pasirinkimo laisvė, turint tikslą tą asmenį išnaudoti per jo valdymą, pirkimą, pardavimą, kitokią naudą, perdavimą ar atsikratymą tuo asmeniu. Dažniausiai tokie veiksmai yra paremti jėgos panaudojimu, apgaule ar prievarta. Vergija nuo priverstinio darbo skiriasi pagal tai, ar su išnaudojamu asmeniu elgiamasi kaip su nuosavybe ir (arba) ar jis kontroliuojamas kaip nuosavybė: jeigu tokios kontrolės ar

elgesio nėra, asmens veiksmai neturės vergijos požymių, tačiau gali būti konstatuotos nežmoniškos darbo sąlygos.

Prekybos žmonėmis aukos požymiai

Prekybos žmonėmis auką apibūdina požymių visuma, bet ir vienas požymis gali būti priežastis pareigūnui patikrinti prekybos žmonėmis versijos pagrįstumą.

Dažniausiai nustatomi šie prekybos žmonėmis aukos požymiai (situacija prieš nusikalstamą veiką):

Suaugęs asmuo:

1. Neturi vidurinio išsilavinimo, profesijos, darbo arba turi mažai apmokamą darbą, t. y. neturi jokių pajamų arba turi labai mažas pajamas.
2. Turi vaikų ar kitų nuo jo (jos) priklausančių asmenų.
3. Gyvena skurdžioje gyvenamojoje aplinkoje, nesutaria su artimaisiais.
4. Neturi nuolatinės gyvenamosios vietos.
5. Yra karo ar kitoks pabėgėlis, nelegalus migrantas.
6. Priklauso engiamai, niekinamai ar neigiamai vertinamai socialinei, religinei, seksualinei, etninei ar kitokiai grupei.

7. Turi psichikos problemų (psichinio vystymosi sutrikimų, traumų).
8. Turi fizinės sveikatos problemų (fizinio vystymosi sutrikimų, traumų).
9. Turi skolų, ypač jei jos susijusios su verbuotoju.
10. Nemoka užsienio kalbų arba šalies, į kurią verbuotojas kviečia vykti, kalbos.
11. Turi terminuotą darbo vizą.
12. Anksčiau patyrė smurtą.
13. Turi nusikalstamą praeitį arba sieja ryšiai su nusikalsti linkusiais asmenimis.

Vaikas:

1. Nelanko mokyklos, blogi mokymosi rezultatai, neturi jokios profesijos.
2. Neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, pabėgęs iš namų arba po pabėgimo negali paaiškinti, kur buvo.
3. Gyvena skurdžioje gyvenamojoje aplinkoje arba yra iš vaikų globos institucijos.
4. Turi psichinės ir (ar) fizinės sveikatos problemų (vystymosi, valgymo sutrikimų, traumų ir kt.).
5. Anksčiau patyrė smurtą ar seksualinę prievartą.

6. Serga lytiškai plintančiomis ligomis, ankstyvi lytiniai santykiai, ankstyvas neplanuotas nėštumas.

7. Yra priklausomas nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

8. Žaloja save, bandė žudyti.

9. Yra įtrauktas į veiklą, kuri nesiderina su vaiko amžiumi, lankosi pilnamečiams skirtose vietose (pvz., naktiniuose klubuose, baruose ir pan.).

10. Patiria socialinę izoliaciją, t. y. neturi draugų, vengia bet kokio bendravimo ar net akių kontakto.

11. Nenatūraliai stengiasi atrodyti suaugusiu, rengiasi amžiaus neatitinkančiais drabužiais.

12. Keliauja kartu su suaugusiuoju, kuris nėra jo artimas giminaitis ar atstovas pagal įstatymą.

13. Turi žymiai vyresnį (vyresnę) suaugusį (suaugusią) draugą (draugę), su kuriuo (kuria) bendrauja susitikęs ar telekomunikacijos priemonėmis.

14. Turi brangių daiktų ar turto (drabužių, telefoną, pinigų ir kt.), bet negali paaiškinti, kur juos įsigijo.

15. Turi kitiems asmenims priklausančių daiktų.

16. Turi nusikalstamą praeitį, ryšių su nusikalsti linkusiais asmenimis, buvo įtrauktas į

nusikalstamas veikas, pvz., sulaikytas vagiliaujantis, elgetaujantis, platinantis narkotines ar psichotropines medžiagas.

17. Priklauso gatvės vaikų grupei, kuri kasdien vyksta vis į kitą vietą, tačiau nakvoti grįžta į tą pačią vietą (būdinga nusikaltimams gatvėje).

18. Priklauso gatvės vaikų grupei, kurios veiklą kontroliuoja suaugęs asmuo (būdinga nusikaltimams gatvėje).

19. Turi skolų, ypač verbuotojui.

20. Nemoka užsienio kalbos arba šalies, į kurią ruošiasi vykti, kalbos.

Rizika dėl amžiaus:

Mažametis – ypač verbuojamas pornografijai, nelegaliam įvaikinimui, seksualiniam išnaudojimui arba smulkiems darbams, elgetavimui, smulkioms vagystėms, organams.

Nepilnametis – ypač verbuojamas seksualiniam išnaudojimui, smulkioms vagystėms.

Padidintos rizikos grupės:

- Vaikai, augantys socialinės rizikos, socialiai pažeidžiamose šeimose.

- Socialinės rizikos vaikai (vaikai, kurie vaikatauja, elgetauja, nelanko mokyklos ar turi elgesio

problemų mokykloje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, yra priklausomi nuo azartinių lošimų, yra įsitraukę ar linkę įsitraukti į nusikalstamą veiką, yra patyrę ar kuriems kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir dėl šių priežasčių jų galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos).

- Be tėvų globos likę vaikai.
- Vaikai, kurie verčiasi prostitucija.
- Vaikai, kurie jau yra tapę prekybos žmonėmis aukomis.
- Vaikai iš tautinių ir etninių mažumų grupių.
- Nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai.

Rizika dėl lyties:

Moterys – ypač verbuojamos seksualiniam išnaudojimui, lengviems darbams, fiktyviai arba priverstinei santuokai išnaudojimo tikslu.

Vyrai – ypač verbuojami sunkiems fiziniams darbams.

Moterys ir vyrai, Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažinti neįgaliaisiais, – ypač verbuojami elgetavimui.

Bet kokio amžiaus moterys ir vyrai – verbuojami nusikalstamoms veikoms, organui, audiniui, ląstelei išimti.

Verbavimas, gabenimas, perleidimas:

1. Prekybos žmonėmis aukos siekiamas tikslas – darbas, nusikalstamos veikos, meilė (draugystė, partnerystė, gyvenimas kartu) ir kt.

2. Prekeiviais žmonėmis dažniausiai būna bet kokio amžiaus ar lyties asmenys: šeimos nariai, šeimos draugai, asmenys iš artimų draugų rato, pažįstami, nepažįstami (ypač kai prekybos žmonėmis auka pagrobama ar įgyjama iš kitų asmenų).

3. Prekeiviai žmonėmis asmenis verbuoja siekdami juos vėliau išnaudoti priverstiniam darbui, paslaugoms, prostitucijai ir kt.

4. Prekybos žmonėmis auka verbuojama tiesiogiai, internetu (pokalbių svetainėse, žaidimų svetainėse ir kt.), įkalbinėjant artimiems draugams ar šeimos nariams, įvairiais skelbimais, siūlančiais susipažinti ar gauti gerą uždarbį, ir pan.

5. Prekybos žmonėmis auka yra suviliojama ir vėliau jai taikoma prievarta ar kiti asmens valią palenkiantys būdai.

6. Verbuotojas apsimeta įsimylėjęs prekybos žmonėmis auką, siūlo kartu gyventi, vėliau kartu išvykti, atvykus pradeda taikyti prievartą, išnaudoti ir pan.

7. Verbuotojas prekybos žmonėmis aukai duoda netikrus pažadus įdarbinti modeliu, šokėja, aukle, masažuotoja ir pan.

8. Prekybos žmonėmis auka yra skolinga verbuotojui ar jo artimiesiems, draugams, verbuotojas žada apmokėti ar panaikinti prekybos žmonėmis aukos skolą.

9. Verbuotojas prekybos žmonėmis aukai žada kvalifikuotą, gerai apmokamą darbą užsienyje, kai prekybos žmonėmis auka net neturi šiam darbui būtino išsilavinimo ar nemoka užsienio kalbos.

10. Verbuotojas įkalbinėja prekybos žmonėmis auką vykti į užsienio valstybę nelegaliai, aiškindamas, kad tai jai jokių neigiamų pasekmių nesukels.

11. Verbuotojas prekybos žmonėmis aukai siūlo (ją įtikinėja) vykti dirbti ar vykti kartu gyventi praėjus trumpam laikui po pažinties ar susitikimo (pažįstamas asmuo).

12. Prekybos žmonėmis auka yra emociškai priklausoma nuo verbuotojo, juo pasitiki.

13. Verbuotojas prekybos žmonėmis aukai duoda pinigų smulkioms išlaidoms, rūbams, grožio procedūroms, yra paslaugas.

14. Prekeiviai žmonėmis vykdo prekybos žmonėmis aukos bendravimo, judėjimo kontrolę, riboja judėjimo laisvę.

15. Aukai nesutikus vykti, verbuotojas ir su juo susiję asmenys grasina susidoroti su ja ir (ar) jos artimaisiais, šantažuoja, panaudoja fizinį smurtą.

16. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis aukai parūpina padirbtus ar tikrus asmens ir kitus dokumentus, kelionės bilietus, organizuoja kelionę ar (ir) padengia kelionės išlaidas.

17. Prekeiviai žmonėmis iš prekybos žmonėmis aukos paima asmens ir kitus dokumentus, kelionės bilietus.

18. Prekybos žmonėmis auka nepasirašo jokio dokumento dėl įdarbinimo arba pasirašo suklastotą dokumentą, pasirašytus dokumentus prekeiviai žmonėmis iš prekybos žmonėmis aukos atima.

19. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis aukai pataria, ką sakyti teisėsaugos pareigūnams (pasienyje ar vietos policijai).

20. Prekybos žmonėmis aukos pasakojime pareigūnui yra nemažai neatitikimų ir prieštaravimų.

21. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką perduoda kitiems asmenims palydėti, nuvežti ir (ar) pasitikti.

22. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką perduoda kitiems asmenims už pinigus, daiktus, paslaugas.

Ypatumai išnaudojimo metu:

1. Prekeiviai žmonėmis verčia prekybos žmonėmis auką teikti seksualinio pobūdžio paslaugas už atlygį ir atiduoti visą ar dalį gauto atlygio arba teikti tokias paslaugas kitais prekeivių žmonėmis interesais.

2. Prekybos žmonėmis auka demonstruoja hiperseksualizuotą elgesį, dėvi vulgarius, provokuojamus drabužius ir pan.

3. Prekeiviai žmonėmis iš prekybos žmonėmis aukos atima asmens ir kitus dokumentus, jei jie nebuvo atimti anksčiau, verčia naudoti suklastotus dokumentus.

4. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką verčia dirbti kitą darbą ir (ar) prastesnėmis darbo sąlygomis, negu buvo žadėta.

5. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką verčia dirbti prastesnėmis darbo sąlygos nei vietos gyventojai.

6. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką verčia dirbti kitomis sąlygomis negu buvo žadėta ir (ar) be atlyginimo (pvz., prekybos žmonėmis turi sumokėti esamą ar tariamą skolą, vykdyti nusikalstamą veiką ar atlikti kitus veiksmus).

7. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką verčia dirbti tuoj pat ar netrukus po atvykimo.

8. Prekeiviai žmonėmis riboja prekybos žmonėmis aukos bendravimą su kitais asmenimis (atima telefoną, riboja pokalbius, izoliuoja nuo kitų asmenų ir kt.).

9. Prekeiviai žmonėmis riboja prekybos žmonėmis aukos galimybes dalyvauti visuomeniniuose renginiuose ar religinėse apeigose.

10. Prekeiviai žmonėmis riboja prekybos žmonėmis aukos judėjimo laisvę, nuolat stebi, leidžia išeiti tik su lydinčiu asmeniu (prekybos žmonėmis auka turi ribotą pasirinkimą vietos ir laiko atžvilgiu arba visai jo neturi).

11. Prekeiviai žmonėmis vykdo prekybos žmonėmis aukos judėjimo ir (ar) gyvenimo kontrolę, naudoja apsaugos ir stebėjimo techniką darbo ir gyvenamojoje vietoje, apsaugą užtikrina žmonės ir (ar) gyvūnai.

12. Prekybos žmonėmis aukai nepaklusus, prekeiviai žmonėmis naudoja psichinį ar fizinį smurtą, šantažą, seksualinę prievartą, grasinimus susidoroti su artimaisiais ir pan.

13. Prekeiviai žmonėmis naudoja psichinę ir (ar) fizinę prievartą su prekybos žmonėmis auka dirbančių asmenų atžvilgiu.

14. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis aukai skiria baudas už jų nustatytos tvarkos nesilaikymą.

15. Prekeiviai žmonėmis didina prekybos žmonėmis aukos skolą nurodydami išgalvotas priežastis.

16. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis aukai teikia klaidingą informaciją apie buvimo šalies teisės aktuose reglamentuotas darbuotojų teises ir darbdavių pareigas, policiją, migracijos tarnybas ir pan.

17. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką gąsdina pažintimis su teisėsaugos pareigūnais, pranešimu pareigūnams apie nelegalų buvimą ir (ar) darbą.

18. Prekeiviai žmonėmis iš prekybos žmonėmis aukos atima visą ar didžiąją dalį uždarbio arba didžiąją dalį uždarbio paima už gyvenamąjį plotą, maistą, rūbus ir pan.

19. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką apgyvendina su kitais kartu dirbančiais asmenimis patalpose, kuriose asmuo teikia paslaugas ar dirba.

20. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką apgyvendina itin skurdžiomis, elementarių higienos reikalavimų neatitinkančiomis sąlygomis (pvz., kartu su gyvuliais tvarte, neduoda patalynės, liepia miegoti ant grindų ir pan.).

21. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką kitoje valstybėje apgyvendina ir (ar) įdarbina nelegaliai.

22. Prekeiviai žmonėmis dažnai keičia prekybos žmonėmis aukos gyvenamąją ir (ar) darbo vietą arba prekybos žmonėmis auką perduoda vis kitiems asmenims.

23. Prekybos žmonėmis auka nežino adreso, kur gyvena ir (ar) dirba.

24. Prekeiviai žmonėmis izoliuoja prekybos žmonėmis auką nuo vietos kalbą mokančių asmenų, ypač jei prekybos žmonėmis auka nemoka užsienio kalbų.

25. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis aukai ir kitiems kartu dirbantiems asmenims pristato tą patį vertėją, teisininką ir (ar) globojantį asmenį.

26. Prekeiviai žmonėmis prekybos žmonėmis auką ir kitus asmenis gabena į (iš) darbo vietą (-os) transportu be langų ar uždengtais langais.

27. Prekybos žmonėmis auka ant kūno turi tatuiruotę su prekeivių žmonėmis ženklu ar inicialais (ypač būdinga seksualiniam išnaudojimui).

28. Prekybos žmonėmis auka darbą pradeda ir (ar) baigia nebūdingu tai ūkinei veiklai laiku (vėlai vakare, naktį, anksti ryte ir pan.).

29. Prekybos žmonėmis auka nežino, koks darbo užmokestis yra mokamas už jos darbą.

Prekybos žmonėmis aukos (suaugusio ir vaiko) požymiai dėl patirtų išgyvenimų:

- Turi fizinio smurto žymių.
- Turi sveikatos sutrikimų, somatinių ir lytiškai plintančių ligų, priklausomybę nuo žalingų įpročių.
- Turi psichologinio-emocinio smurto požymių: psichinį nestabilumą, agresiją, nervingumą, padidėjusį baimės ir (ar) gėdos jausmą, jautrumą, sumažėjusį saugumo jausmą, viską neigia, siekia atsiriboti, kaltina save ir aplinkybes, nepasitiki savimi ir kitais ir kt.
- Turi psichikos ir elgesio sutrikimų: potrauminį sindromą, depresiją, nerimą, depersonalizavimą, amneziją ir kt.
- Turi Stokholmo sindromą (susitapatinimą su prekeiviu (išnaudotoju), psichologinę (emocinę) priklausomybę, savęs nelaiko nukentėjusiu asmeniu).
- Nepasitiki savimi ir (ar) kitais.
- Vengia bendrauti su atsakingomis institucijomis ir įstaigomis (prokuratūra, policija ir kt.), pagalbą tokiems nukentėjusiesiems teikiančiomis organizacijomis ir kt.
- Atsisako pagalbos, vengia kalbėti apie savo būseną.

- Pasakoja skirtingas arba išgalvotas istorijas apie išgyventą situaciją ir išnaudojimą, nesugeba prisiminti tikslų faktų.

Prevenција

Prekiautojų žmonėmis atžvilgiu atliekami ikiteisminiai tyrimai, jų baudžiamasis persekiojimas ir nuteisimas yra esminės kovos su prekyba žmonėmis priemonės. Tačiau šios priemonės pradedamos taikyti tik tada, kai nusikalstama veika jau įvykdyta ir šio nusikaltimo aukų teisės smarkiai pažeistos. Prekybą žmonėmis galima panaikinti tik tada, kai jai apskritai yra užkertamas kelias naudojant visas turimas priemones¹¹.

Svarbu proaktyviai vykdyti prevencines priemones ir laiku užkardinti prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas. Pavydžiui, 2017 m. Vidaus reikalų ministerija, atsižvelgdama į 2016 m. užfiksuotas aktyvias žmonių verbavimo vietas, surengė plačią prevencinę akciją, skirtą kovai su prekybos žmonėmis. Šioje prevencinėje akcijoje dalyvavo ir valstybės institucijų bei įstaigų, ir savivaldybių specialistai (įskaitant socialinius, švietimo darbuotojus,

11 Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. 2016 m. kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, parengta pagal Direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 str. reikalavimus. Briuselis, 2016 05 19 COM(2016) 267 final

vaiko teisių apsaugos specialistus, savivaldybėje dirbančius pareigūnus), nevyriausybinės organizacijos ir bažnyčia. Akcijos metu viešajame transporte ir AB Lietuvos pašto skyriuose esančiuose „PayPost“ ekranuose buvo rodomi vaizdo klipai su subtitrais, skirti įspėti apie prekybą žmonėmis keturiomis išnaudojimo formomis: seksualiniam išnaudojimui, priverstinam darbui, priverstinėms nusikalstamoms veikoms ir priverstinėmis santuokomis. Buvo išplatinti įvairaus formato plakatai, informacinės sulankstomos kortelės skirtos įspėti apie prekybos žmonėmis grėsmes. Savivaldybėse surengtos tikslinės priemonės rizikos grupės asmenims, galintiems nukentėti nuo prekybos žmonėmis. Teritorinių darbo biržų darbuotojai suteikė darbo ieškantiems asmenims informaciją apie gresiančius pavojus dėl prekybos žmonėmis. Buvo vykdomi renginiai: „Stabdykime prekybą žmonėmis“, „Stabdykite prekybą žmonėmis savo krašte“, „Pažink prekybos žmonėmis pavojus“ ir kt. Taip pat dalį gyventojų ir svečių informacija apie prekybą žmonėmis pasiekė per žiniasklaidos priemones ir institucijų, įstaigų, organizacijų interneto svetaines. Paslaugų teikėjų duomenimis, informacija apie prekybą žmonėmis pasiekė daugiau kaip milijoną Lietuvos gyventojų ir svečių.

Prekybos žmonėmis aukų nustatymas

Paprastai prekybos žmonėmis sąvoka konstruojama iš trijų požymių grupių:

- 1. Nusikalstami veiksmai.**
- 2. Asmens valią palenkiantys būdai.**
- 3. Išnaudojimo tikslas.**

Kad asmens veiksmus būtų galima kvalifikuoti kaip prekybą žmonėmis, būtina nustatyti bent po vieną požymį iš kiekvienos požymių grupės (išskyrus Rekomendacijų¹² 12 punkte nurodytą išimtį), t. y. būtina nustatyti, kad prieš prekybos žmonėmis auką buvo atliktas nors vienas BK straipsnių dispozicijoje numatytas nusikalstamas veiksmas, asmens valią palenkiantis būdas ir išnaudojimo tikslas.

Kai prekybos žmonėmis auka yra vaikas, norint nusikalstamą veiką kvalifikuoti kaip prekybą žmonėmis, būtina nustatyti bent po vieną požymį iš Rekomendacijų 6.1 ir 6.3 papunkčiuose nurodytų požymių grupių¹³.

12 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

Būtni nustatyti alternatyvūs požymiai:

BK 147 straipsnis „Prekyba žmonėmis“:

1. **Nusikalstami veiksmai.** Įtariamasis (kaltinamasis):

- 1.1. Prekybos žmonėmis auką pardavė.
- 1.2. Prekybos žmonėmis auką kitaip perleido.
- 1.3. Prekybos žmonėmis auką pirkė.
- 1.4. Prekybos žmonėmis auką kitaip įgijo.
- 1.5. Prekybos žmonėmis auką verbavo.
- 1.6. Prekybos žmonėmis auką gabeno (tikslas – gabenamą asmenį vėliau išnaudoti – atriboja šį nusikaltimą nuo neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną (BK 292 straipsnis)).

1.7. Prekybos žmonėmis auką laikė nelaisvėje.

2. **Asmens valią palenkiantys būdai.**

Įtariamasis (kaltinamasis):

- 2.1. Panaudojo fizinį smurtą.
- 2.2. Panaudojo grasinimus (psichologinį smurtą).

13 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

2.3. Kitaip atėmė galimybę priešintis (jei netinka Rekomendacijų 9.1.2.1 ir 9.1.2.2 papunkčiai arba jei šiuos papunkčius papildoma¹⁴).

2.4. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos priklausomumu.

2.5. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos pažeidžiamumu.

2.6. Panaudojo apgaulę.

2.7. Priėmė pinigus.

2.8. Sumokėjo pinigus.

2.9. Gavo kitokią naudą.

2.10. Suteikė kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja prekybos žmonėmis auką.

3. **Išnaudojimo tikslas.** Įtariamasis (kaltinamasis) žinojo arba siekė, kad:

3.1. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis.

3.2. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama prostitucijai.

3.4. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama pornografijai.

14 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

3.5. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama kitoms seksualinio išnaudojimo formoms.

3.6. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant priverstinį elgetavimą ir priverstinę tarnystę (reikia atriboti nuo Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbo (BK 292¹ straipsnis)).

3.7. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama nusikalstamai veikai daryti (atriboti nuo bendrininkavimo).

3.8. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama kitais išnaudojimo tikslais (pvz., fiktyviai arba priverstinei santuokai, pašalpų gavimui).

3.9. Būtų paimtas prekybos žmonėmis aukos organas, audinys ar ląstelės.

BK 147¹ straipsnis „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“:

1. **Nusikalstami veiksmai.** Įtariamasis (kaltinamasis):

1.1. Neteisėtai vertė prekybos žmonėmis auką dirbti tam tikrą darbą.

1.2. Neteisėtai vertė prekybos žmonėmis auką teikti tam tikras paslaugas.

1.3. Vertė prekybos žmonėmis auką elgetauti.

2. **Asmens valią palenkiantys būdai.**

Įtariamasis (kaltinamasis):

2.1. Panaudojo fizinį smurtą.

2.2. Panaudojo grasinimus (psichologinį smurtą).

2.3. Kitaip atėmė galimybę priešintis (jei netinka Rekomendacijų 9.2.2.1 ir 9.2.2.2 papunkčiai arba jei šiuos papunkčius papild¹⁵).

2.4. Panaudojo apgaulę.

2.5. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos priklausomumu.

2.6. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos pažeidžiamumu.

2.7. Priėmė pinigus.

2.8. Sumokėjo pinigus.

2.9. Gavo kitokią naudą.

2.10. Suteikė kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja prekybos žmonėmis auką.

3. **Išnaudojimo tikslas.** Įtariamasis

(kaltinamasis) žinojo arba siekė, kad:

15 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

3.1. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama dirbti tam tikrą darbą.

3.2. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama teikti tam tikras paslaugas.

3.3. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis (kvalifikuojamasis požymis).

3.4. Prekybos žmonėmis auka būtų išnaudojama kitomis nežmoniškoms sąlygomis (kvalifikuojamasis požymis).

BK 147² straipsnis „Naudojimas asmeniu priverstiniu darbu ar paslaugomis“:

1. **Nusikalstami veiksmai.** Įtariamasis (kaltinamasis):

1.1. Naudojosi prekybos žmonėmis aukos darbu.

1.2. Naudojosi prekybos žmonėmis aukos teikiamomis paslaugomis, įskaitant prostituciją.

2. Asmens valią palenkiantys būdai. Įtariamasis (kaltinamasis) žinojo ar turėjo ir galėjo žinoti, kad prekeiviai žmonėmis:

2.1. Panaudojo fizinį smurtą.

2.2. Panaudojo grasinimus (psichologinį smurtą).

2.3. Kitaip atėmė galimybę priešintis (jei netinka Rekomendacijų 9.3.2.1 ir 9.3.2.2 papunkčiai arba jei šiuos papunkčius papildo¹⁶).

2.4. Panaudojo apgaulę.

2.5. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos priklausomumu.

2.6. Pasinaudojo prekybos žmonėmis aukos pažeidžiamumu.

2.7. Priėmė pinigus.

2.8. Sumokėjo pinigus.

2.9. Gavo kitokią naudą.

2.10. Suteikė kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja prekybos žmonėmis auką.

3. **Išnaudojimo tikslas.** Įtariamasis (kaltinamasis) žinojo ar turėjo ir galėjo žinoti, kad:

3.1. Prekybos žmonėmis auka yra išnaudojama dirbti tam tikrą darbą.

3.2. Prekybos žmonėmis auka yra išnaudojama teikti tam tikras paslaugas, įskaitant prostituciją.

¹⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

BK 147² straipsnio 2 dalyje numatyta, kad asmuo, kuris padarė šiame straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės tik esant visoms šioms sąlygoms:

1. Jis savanoriškai apie padarytą nusikalstamą veiką pranešė teisėsaugos institucijai.

2. Aktyviai bendradarbiavo nustatant nuo prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnis) ar vaiko pirkimo arba pardavimo (BK 157 straipsnis) nukentėjusį asmenį.

3. Aktyviai bendradarbiavo išaiškinant prekybos žmonėmis ar vaiko pirkimo arba pardavimo nusikalstamą veiką.

4. Apie nusikalstamą veiką pranešė iki pripažįstant jį įtariamuoju už naudojimąsi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis.

Bent vienos iš Rekomendacijų 9.3.4.1–9.3.4.4 papunkčiuose nurodytų sąlygų nebuvimas šalina galimybę asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės¹⁷.

17 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

BK 157 straipsnis „Vaiko pirkimas arba pardavimas“:

1. **Nusikalstami veiksmai.** Įtariamasis (kaltinamasis):

- 1.1. Siūlė pirkti vaiką.
- 1.2. Siūlė kitaip įgyti vaiką.
- 1.3. Pardavė vaiką.
- 1.4. Kitaip perleido vaiką.
- 1.5. Pirko vaiką.
- 1.6. Kitaip įgijo vaiką.
- 1.7. Verbavo vaiką.
- 1.8. Gabeno vaiką.
- 1.9. Laikė vaiką nelaisvėje.

2. **Išnaudojimo tikslas.** Įtariamasis (kaltinamasis) žinojo arba siekė, kad:

- 2.1. Vaikas būtų neteisėtai įvaikintas.
- 2.2. Vaikas būtų išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis.
- 2.3. Vaikas būtų išnaudojamas prostitucijai.
- 2.4. Vaikas būtų išnaudojamas pornografijai.
- 2.5. Vaikas būtų išnaudojamas kitoms seksualinio išnaudojimo formoms.
- 2.6. Vaikas būtų išnaudojamas priverstiniam darbui ar paslaugoms, įskaitant elgetavimą.

2.7. Vaikas būtų išnaudojamas nusikalstamai veikai daryti.

2.8. Vaikas būtų išnaudojamas kitais išnaudojimo tikslais.

2.9. Būtų paimtas vaiko organas, audinys ar ląstelės.

Kiti nusikalstamos veikos kvalifikavimo ypatumai:

Prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos subjektas yra pakaltinamas fizinis asmuo nuo 16 metų, taip pat numatyta atsakomybė ir juridiniam asmeniui.

Prekybos žmonėmis **aukos sutikimas veikos pripažinimui prekyba žmonėmis reikšmės neturi**, jei prekybos žmonėmis aukos sutikimas gautas panaudojant bent vieną BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytą asmens valią palenkiančių būdų, t. y. prekybos žmonėmis auka sutiko dirbti siūlomą darbą, teikti paslaugas, užsiimti prostitucija ar daryti nusikaltimus arba kitaip būti išnaudojama, tačiau jos sutikimas buvo išgautas panaudojant apgaulę arba prievartą, arba grasinant, arba naudojantis prekybos žmonėmis aukos pažeidžiamumu ar priklausomumu, arba kitaip atimant galimybę priimti savarankišką sprendimą. Toks formalus prekybos žmonėmis aukos sutikimas užsiimti siūloma veikla neturės

reikšmės įtariamą (kaltinamą) veiką kvalifikuojant kaip prekybą žmonėmis (Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir prekybos žmonėmis aukų apsaugos, pakeičiančioje Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, Europos Tarybos konvencijoje dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis ir Protokole dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančiame Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, įtvirtinta nuostata: jei prekybos žmonėmis auka sutiko būti išnaudojama, tačiau jos sutikimas buvo išgautas panaudojant fizinį smurtą, grasinimus ar kitus valios palenkimo būdus, į prekybos žmonėmis aukos sutikimą neatsižvelgiama, jis nepaverčia išnaudojimo teisėtu, t. y. toks sutikimas neturi reikšmės; vaiko sutikimas būti išnaudojamam nelaikomas reikšmingu pripažįstant nusikalstamus veiksmus prekyba žmonėmis, net jei nebuvo panaudoti jo valios palenkimo būdai, t. y. bet koks galimas vaiko sutikimas niekada neturėtų būti laikomas galiojančiu).

Jei Rekomendacijų 9.1.1 papunktyje nurodytas elgesys yra susijęs su vaiku, nusikalstama veika kvalifikuojama kaip prekyba žmonėmis nepriklausomai

nuo to, ar nustatytas bent vienas asmens valių palenkiantis būdas, ar ne, nes vaikas vien dėl savo amžiaus jau yra pažeidžiamas.

Prekybos žmonėmis nusikalstama veika pripažįstama ir prekyba žmonėmis organo, audinio, ląstelės išėmimo tikslu, fiktyvios ar priverstinės santuokos sudarymui išnaudojimo tikslu, kitoms išnaudojimo formoms, jei yra nustatyti bent po vieną požymį iš trijų požymių grupių (nusikalstami veiksmai; asmens valių palenkiantys būdai; išnaudojimo tikslas).

Prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtis yra formalioji, t. y. pasekmių atsiradimas nebūtinas. Prekybos žmonėmis nusikaltimas laikomas baigtu padarius vieną ar daugiau dispozicijoje numatytų alternatyvių nusikalstamų veiksmų, o padarinių atsiradimas kvalifikavimui reikšmės neturi (veikos kvalifikavimui pagal BK 147 ar 157 straipsnį neturi reikšmės tai, ar nukentėjusysis patyrė materialinės, fizinės ar kitokios žalos ir ar buvo pradėtas išnaudoti).

Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbas (BK 292¹ straipsnis) nuo prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnis) atibojamas pagal nukentėjusio asmens sutikimą (ar laisvą valių), t. y. jei žmogaus sutikimas dirbti ypatingai išnaudojamo darbo

sąlygomis yra savanoriškas ir nėra gautas panaudojant bent vieną BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytų nusikalstamų veiksmų bei asmens valią palenkiančių būdų, toks nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbas nebus laikomas prekyba žmonėmis. Norint kvalifikuoti prekybą žmonėmis, būtina nustatyti bent po vieną požymį iš trijų požymių grupių, nurodytų Rekomendacijų¹⁸ 6 punkte. Nusikalstamai veikai kvalifikuoti pagal BK 292¹ straipsnį pakanka nustatyti ypatingai išnaudojamo darbo sąlygas. Tuo atveju, kai nelegaliai esantys trečiųjų šalių piliečiai įdarbinami ypatingai išnaudojamo darbo sąlygomis panaudojant bent vieną iš BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytų asmens valią palenkiančių būdų ir atliekant nusikalstamus veiksmus, pakanka veika kvalifikuoti pagal BK 147 straipsnį, papildomai inkriminuoti BK 292¹ straipsnyje nurodytų veikų nereikia.

Prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos padaromos tik tiesiogine tyčia, t. y. asmuo, darydamas tokią veiką, suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir žinojo, kad prekybos žmonėmis auka bus išnaudojama, arba tokio išnaudojimo siekė. Šiuo atveju

18 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

žinojimas reiškia, kad asmuo suvokia kitų asmenų nusikalstamus ketinimus išnaudoti prekybos žmonėmis auką ir, nors pats tikslo išnaudoti neturi, savo veiksmais padeda kitiems šį tikslą pasiekti. Žinojimui konstatuoti nebūtina, kad asmuo tiksliai žinotų, kur ir kaip bus išnaudojama prekybos žmonėmis auka, svarbu, kad jis suvokia patį faktą, kad prekybos žmonėmis auką ruošiamasi išnaudoti priverčiant ją užsiimti prostitucija, dirbti vergiškomis sąlygomis, versti elgetauti ar daryti nusikalstamas veikas arba kitaip ją išnaudoti. Siekis išnaudoti reiškia, kad asmuo nori išnaudoti prekybos žmonėmis auką ir tuo tikslu daro nusikalstamą veiką. Abiem atvejais asmuo suvokia, kad jo daroma veika yra priemonė vėlesniam prekybos žmonėmis aukos išnaudojimui ir nori taip veikti.

Iš prekybos žmonėmis ar prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo gautos pajamos ar turtas turi būti konfiskuojamos kaip nusikaltimo rezultatas, t. y. tiesiogiai ar netiesiogiai iš nusikalstamos veikos gautos bet kokio pavidalo turtas (BK 72 straipsnio 2 dalis).

BK 147¹ straipsnyje yra numatyta atsakomybė ne už prekybos žmonėmis aukos pirkimą ar pardavimą, o už jos išnaudojimą priverstiniam darbui. Šiuo atveju prekybos žmonėmis auka, panaudojant bent vieną BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytą asmens valią

palenkiančių būdų, yra verčiama dirbti tam tikrą darbą ar teikti tam tikras paslaugas. Išnaudojantis asmuo nebūtinai turi būti pats įgijęs prekybos žmonėmis auką išnaudojimui.

BK 147² straipsnis numato atsakomybę už naudojimąsi išnaudojamų asmenų darbu ar paslaugomis. Esminė sąlyga baudžiamajai atsakomybei kilti – asmens žinojimas ar turėjimas ir galėjimas žinoti, kad prekybos žmonėmis auka, kurios darbu ar paslaugomis asmuo naudojasi, yra išnaudojama arba jai, siekiant palenkti jos valią, buvo panaudotas bent vienas BK 147 straipsnio dispozicijoje nurodytas asmens valios palenkimo būdas.

Bendravimas teikiant pagalbą prekybos žmonėmis aukai

Pagalba prekybos žmonėmis aukai teikiama pagal prekybos žmonėmis aukos gyvenamąją, tyrimo atlikimo vietą ir pagal poreikį. Atsakingos institucijos, įstaigos ir organizacijos darbuotojas pirmo pokalbio su prekybos žmonėmis auka metu ją informuoja apie Lietuvos Respublikos teisės aktų jai suteikiamas teises, įskaitant teisę į pagalbą nevyriausybinės organizacijos (toliau NVO), teikiančioje pagalbą nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis asmenims, ir teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą, ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas ir

prokuroras taip pat informuoja apie baudžiamąjį procesą bei nukentėjusiojo teises ir pareigas. Rekomenduojama šio pokalbio metu NVO atstovui sudaryti galimybę papasakoti prekybos žmonėmis aukai apie teikiamą pagalbą. Gavusi pranešimą, NVO į susitikimą atsiunčia savo atstovą.

Prieš pradėdant dirbti su prekybos žmonėmis aukomis, būtina suprasti būsimus sunkumus, prekybos žmonėmis aukos mąstymą ir galimų atsakymų priežastis. Dažniausi sunkumai, su kuriais susiduria teisėsaugos institucijų pareigūnai, dirbantys su prekybos žmonėmis aukomis:

1. Vertėjo tinkamumas: prekybos žmonėmis aukos gali gėdytis ir neatskleisti visų aplinkybių, jei vertėjas bus pažįstamas ar bus iš tos pačios bendruomenės.

2. Stokholmo sindromas: prekybos žmonėmis aukos jaučia teigiamus jausmus, užuojautą asmenims, kurie jas išnaudojo.

3. Prekybos žmonėmis aukos patiria ištikimybės ir prisirišimo jausmus asmenims, kurie jas išnaudojo.

4. Prekybos žmonėmis aukos nepasitiki pašaliniais asmenimis, ypač teisėsaugos institucijų pareigūnais.

5. Prekybos žmonėmis aukos bijo deportacijos;

6. Prekybos žmonėmis aukos dažnai nežino savo teisių ir nesuvokia, kad yra prekybos žmonėmis aukos.

7. Prekybos žmonėmis aukos mano, kad dabar jų gyvenimas yra geresnis, nei buvo iki šiol.

8. Prekybos žmonėmis aukos yra įbaugintos.

9. Prekybos žmonėmis aukos bijo nežinomybės.

10. Prekybos žmonėmis aukos greičiausiai neturi savo asmens dokumentų.

11. Prekybos žmonėmis aukos bijo neigiamų pasekmių savo šeimai, likusiai jos kilmės valstybėje: buvo grasinta atkeršyti artimiems žmonėms, buvo grasinta jų šeimoms.

12. Prekybos žmonėmis aukos, grįžusios į kilmės valstybę, bijo būti išstumtos iš visuomenės.

13. Prekybos žmonėmis aukos turi skolų.

14. Prekybos žmonėmis aukos buvo izoliuotos ir vežiojamos iš vienos vietos į kitą.

15. Prekybos žmonėmis auka yra priklausoma nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų, turi kitų priklausomybių.

Elgesys su prekybos žmonėmis auka:

1. Prekybos žmonėmis auka turi jaustis saugi, kad galėtų kalbėtis su teisėsaugos institucijų pareigūnais.

2. Pareigūnas turi parodyti supratimą, kantrybę, užuojautą, pagarbą prekybos žmonėmis aukai ir jos orumui, turi sukurti pasitikėjimo atmosferą (prekybos žmonėmis auka, jaučianti palaikymą, atskleidžia daugiau svarbių ikiteisminiam tyrimui aplinkybių).

3. Pareigūnas turi dėmesį sutelkti į prekybos žmonėmis auką, nes ji yra tyrimo esmė ir didžiausias informacijos šaltinis.

4. Prireikus prekybos žmonėmis aukai turi būti paaiškintos BPK numatytos dalinio arba visiško anonimiškumo ar apsaugos nuo nusikalstamo poveikio taikymo taisyklės.

5. Prireikus prekybos žmonėmis aukai turi būti paaiškinta BK 147 ir 157 straipsnių 3 dalyse numatyta galimybė atleisti nukentėjusį nuo šių nusikalstamų veikų asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti dėl jam padarytos šiuose straipsniuose numatytos veikos.

Atliekant prekybos žmonėmis aukų apklausas:

1. Prieš apklausą būtina užtikrinti, kad prekybos žmonėmis auka būtų pasirūpinta (maistas,

drabužiai, medicinos pagalba, saugus apgyvendinimas ir pan.), ir atkreipti dėmesį, kad prekybos žmonėmis aukos gali atsisakyti pagalbos, bijodamos įtariamųjų keršto, taip pat dėl to, kad yra patyrusios didelį emocinį ir (ar) psichologinį smurtą, kuris verčia jas būti paklusniomis ir ištikimomis įtariamiesiems, todėl, esant progai, vėl pasiūlyti pagalbą.

2. Užtikrinti, kad apklausa vyktų saugioje ir patogioje vietoje.

3. Užtikrinti, kad apklausiantis asmuo dėvėtų civiliais drabužiais ir nerodytų ginklo, policijos ginkluotėje esamų lazdų, antrankių bei surišimo priemonių ir kt. specialiųjų priemonių, nes prekybos žmonėmis auka gali bijoti teisėsaugos pareigūnų, nes yra įbauginta ar mano, kad bus kaltinama dėl prostitucijos ar neteisėto buvimo valstybėje.

4. Prekybos žmonėmis aukos užsieniečio apklausos nepradėti prašant dokumentų, kurie nėra būtini asmens tapatybei nustatyti (pvz., leidimo gyventi Lietuvos Respublikoje, leidimo dirbti ir pan.), nes tai primins prekybos žmonėmis aukai apie neigiamas emocijas, išgyventas jų kilmės valstybėje ar neigiamą patirtį su teisėsaugos, migracijos institucijomis, prekybos žmonėmis aukai gali susidaryti įspūdis, kad ji pažeidė imigracijos įstatymus.

5. Nenutraukti apklausos, suvokus, kad prekybos žmonėmis auka meluoja.

6. Pirmiausia susitelkti ties nelabai jautriais klausimais, tik paskui pereiti prie klausimų, susijusių su prekybos žmonėmis aukos traumine, žeminančia ar neteisėta patirtimi.

7. Būti kantriems: pasitikėjimo ugdymas gali užimti ilgą laiką, nes prekybos žmonėmis aukos dažnai yra patyrusios didelį psichologinį smurtą.

8. Laikyti asmenis, nukentėjusius nuo prekybos žmonėmis (ypač seksualinio išnaudojimo ar išnaudojimo nusikalstamoms veikoms daryti atveju), aukomis, o ne potencialiais įtariamaisiais (prekybos žmonėmis aukos dažnai ima bendradarbiauti su teisėsaugos pareigūnais tik tada, kai supranta ir įsitikina, kad nebebus grąžintos įtariamiesiems ir yra saugios; pareigūnai turėtų parodyti prekybos žmonėmis aukai, kad yra suinteresuoti jos saugumu bei gerove ir neketina jos teisti už nusikaltimus, kuriuos daryti prekybos žmonėmis auka buvo verčiama).

9. Susilaikyti nuo tokių klausimų kaip „ar Jūs buvote vergu ar prostitute?“, tačiau išsiaiškinti nusikaltimo padarymo vietas ir laiką.

10. Prireikus į apklausą taip pat pakviesti specialistą ar psichologą, kuris padėtų ir pareigūnui, ir prekybos žmonėmis aukai.

11. Prireikus į apklausą pakviesti vertėją, prieš tai išsiaiškinus, ar vertėjas pažįsta prekybos žmonėmis auką, įtariamąjį ar kitaip nėra su jais susijęs.

12. Būti pasiruošus prekybos žmonėmis aukos bandymui pasirodyti stipriai ir neapgaunamai (taip ji bando paslėpti gėdą dėl situacijos, į kurią pateko, jai gali būti sunku pripažinti, kad ji buvo apgauta ir išnaudota ir kt.), todėl būtina pirmiausia kalbėti apie mažiau skaudžius klausimus, pvz., prekybos žmonėmis aukos kelionę ir įdarbinimą, tik tada pereiti prie prievartos ir išnaudojimo klausimų; taip prekybos žmonėmis aukos pasitikėjimas išauga ir ji tampa atviresnė, labiau pasitiki apklausiančiuoju).

13. Išsiaiškinti, ar prekybos žmonėmis auka išnaudojimo metu pati yra dariusi nusikaltimus ar teikusi seksualines paslaugas ir ar ji buvo kontroliuojama jį išnaudojusių asmenų. Tokiu atveju prekybos žmonėmis auka gali vengti sakyti visą tiesą ar nesuvokti išnaudojimo esmės. Dėl to prieš apklausą būtina kruopščiai išanalizuoti turimus duomenis (telefoninius pokalbius, telefoninių pokalbių išklotines, pinigų perlaidas, kompiuterių, įvykio vietas ir kitų objektų apžiūrų rezultatus, kitų asmenų

parodymus ir pan.) ir, remiantis tais duomenimis, parengi klausimus. Jei išsamios apklausos ikiteisminio tyrimo įstaigoje metu duoti parodymai atitinka tikrovę, rekomenduojama nukentėjusįjį apklausti pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nes yra tikimybė, kad nukentėjusysis teismo nagrinėjimo metu gali išvykti į užsienį arba būti paveiktas įtariamųjų (kaltinamųjų) ar jų aplinkos asmenų ir pakeisti parodymus.

Pagalba prekybos žmonėmis nusikaltimų aukoms¹⁹

Organizacijos pavadinimas	Centrinės būstinės vieta ir kontaktai	Kokiais atvejais skambinti
Dingusių žmonių šeimų paramos centras	Vilnius 865298187 centras1@missing.lt	dėl nukentėjusiųjų ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis, seksualinės prievartos; dėl informacijos apie dingusius

¹⁹ <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/pagalba-nukentejusiems-nuo-prekybos-zmonemis>

		<p>asmenis;</p> <p>dėl dingusių vaikų ir informacijos apie juos</p>
<p>Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimo centras</p>	<p>Tarptautinė karštoji linija 166000</p> <p>Kaunas</p> <p>SOS pagalbos skambutis 867961617</p> <p>centras@anti-trafficking.lt</p> <p>Kauno skyrius 867217335</p> <p>Klaipėdos skyrius 867818791</p> <p>Marijampolės skyrius 863153173</p> <p>Panevėžio skyrius 863479523</p> <p>Šiaulių skyrius 865374459</p>	<p>dėl nukentėjusiųjų ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis, prostitucijos, kitų išnaudojimo formų, seksualinės prievartos, dingusių asmenų</p>

	Tauragės skyrius 864632720	
Vilniaus arkivyskupijos Caritas	Vilnius 869990866 pagalba@vilnius.caritas.lt lt	dėl nukentėjusiųjų ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis
Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras	Klaipėda +37046350099 kmn@moteriai.lt +37060781688 pagalba@moteriai.lt Pagalbos moterims linija 880066366	dėl nukentėjusiųjų ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis, seksualinės preivartos, dėl emocinės pagalbos telefonu
Vyrų krizių centras	Kaunas 866226770 info@vyrukrizes.lt	dėl nukentėjusiųjų ar galėjusių nukentėti nuo prekybos žmonėmis vyrų

Praktinės užduotys:

1. Paprastai prekybos žmonėmis sąvoka konstruojama iš trijų požymių grupių.

Prašome nurodyti šias požymių grupes ir išvardinti šių grupių požymius.

2. Apibūdinkite ir paaiškinkite sąvoką “aukos pažeidžiamumas” prekybos žmonėmis kontekste.

3. Kokio žinote prekybos žmonėmis aukos požymius dėl patirtų išgyvenimų?

4. Išvardinkite prevencines priemones tinkamas užkardinti prekybą žmonėmis.

Naudota literatūra:

1. R. Augutė, I. Adomaitytė-subačienė. Prekyba žmonėmis: ko nepasako specialistai. Pasienio regionų socialinių darbuotojų pasirengimas identifikuoti prekybos žmonėmis atvejus bei teikti nukentėjusiems kokybiškas socialines paslaugas. Kaunas, 2016.

2. R. Sarapas, A. Šakočius. Lietuvos teismų praktika prekybos žmonėmis bylose. Kaunas, 2015.

3. N. Ollus, A. Jokinen, M. Joutsen. Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment,

irregular employment practices and labour trafficking. Helsinki, 2013.

4. M. Viuhko, A. Lietonen, A. Jokinen. Ilgai ir laimingai? Nuo fiktyvių santuokų iki prekybos žmonėmis. Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras.

5. K. Žibas. Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje. 2016, R. Augustienė. Kova prieš prekybą žmonėmis: TMO atsakas pasaulyje ir veikla Lietuvoje. Vilnius, 2014.

6. M. Žičkutė-Lindžienė. Prostitucijos šešėlyje: sekso pirkėjai. Kaunas, 2015.

7. Prekybos žmonėmis ir fiktyvių santuokų prevencija: daugiadisciplininis sprendimas. Mokymams skirta metodinė medžiaga.

8. Situacija kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje 2017 metais. 2018.

9. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. 2016 m. kovos su prekyba žmonėmis pažangos ataskaita, parengta pagal Direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos 20 str. reikalavimus. Briuselis, 2016 05 19 COM(2016) 267 final

10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministro ir Lietuvos respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 “Dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo

ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo”

11. <http://prekybazmonemis.lt>
12. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/pagalba-nukentejusiems-nuo-prekybos-zmonemis>
13. <http://anti-trafficking.lt>